

Ülevaade kohtukorralduse, õigusemõistmise ja seaduste ühetaolise kohaldamise kohta

Ettekanne Riigikogu 2019. aasta kevadistungjärgul
4. juuni 2019

Villu Kõve
Riigikohtu esimees

Austatud juhataja, lugupeetud Riigikogu!

Kohtute seaduse § 27 lõige 3 võimaldab Riigikohtu esimehel teha kord aastas Riigikogule ülevaate kohtukorralduse, õigusemõistmise ja seaduste ühetaolise kohaldamise kohta. Kasutan täna seda seadusega antud võimalust, et tuua värskete parlamendiliikmete ette kohtusüsteemi aktuaalsemad ja märkimisväärsemad küsimused. Samuti räägin tulevikku puudutavatest mõtetest, mida olen kogunud ametiaja esimeste kuude jooksul.

Kui meedias räägitakse kohtust, siis sageli tehakse seda negatiivses võtmes. Eelkõige heidetakse kohtutele ette, et menetlus venib. Selline stereotüüpne mõtlemine on laialt levinud. Kuidas on aga olukord tegelikult, vaadates otsa numbritele ja võrreldes teiste riikidega? Tegelikuses on Eesti kohtumenetlus üks tõhusamaid Euroopas. Õigusemõistmise tõhususe tulemustabel, millega hinnatakse Euroopa Liidu liikmesriikide kohtusüsteemide sõltumatust, kvaliteeti ja efektiivsust, asetab Eesti kohtusüsteemi nende näitajate poolest juba mitmendat aastat järjest teisele kohale. Meid edestab vaid Taani. Samuti paistab Eesti kohtusüsteem silma kaasaegsete infotehnoloogiliste lahendustega, mis võimaldavad menetlusosalistel edastada kaebuseid elektrooniliselt, saada informatsiooni menetluse käigu kohta ja tagavad ligipääsu avalikustatud lahenditele. See on tähelepanuväärne saavutus, võttes arvesse, et Eesti kohtute eelarve on Euroopa Liidu riikide võrdluses üks väiksemaid. Teisisõnu, Eesti kulutab õigusemõistmisele proportsionaalselt vähem kui enamik teisi riike.

Positiivse kõrval keskendun nüüd aga Eesti inimesele kohaselt valukohtadele, mis paratamatult kuuluvad iga süsteemi juurde. Mõistagi leiab mitmete tunnustust väärivate näitajate kõrval ka neid, milles meil on arenguruumi. Minu eelkäijad on varasematel aastatel käsitlenud mitmeid valdkonnaspetsiifilisi teemasid. Nii on ülevaadetes kajastatud probleeme alaealise lapsele elalise maksmise, kohtulõivude ja jälitustegevuse regulatsioonis või laiemalt õigusemõistmise funktsiooni delegeerimises. 2016. aasta parlamendiettekanandes keskenduti peaasjalikult kohtusüsteemile riigireformi aspektist. Tolleaegne Riigikohtu esimees Priit Pikamäe juhtis Eesti rahvastiku kahanemise ja sellest tingitud avaliku võimu ümberkorraldamise vajaduse valguses tähelepanu kahele kohtusüsteemi põhiküsimusele: senise kohtuvõrguga jätkamise otstarbekusele ja kohtusüsteemiga seotud avalike teenistujate arvule. Kuigi Eesti kohtusüsteem muutub järjest efektiivsemaks ja modernsemaks, on need kaks põhiküsimust siiski jäänud.

Kohtukorraldusest

Eesti kohtusüsteemi esimese astme moodustavad neli maakohut ja kaks halduskohut, mis on jaotatud 15 kohtumajja. Füüsiliselt on kohtumaju rohkemgi ning mitmes linnas jagatakse hoonet ringkonnakohtu või mõne muu riigiasutusega. See õigusasutuste struktuur on püsinud aastaid sisuliselt muutumatuna. Samal ajal on aga puhunud teised tuuled ühiskonna arengus ja demograafilistes näitajates, mistõttu oleme sunnitud kriitilise pilguga üle vaatama senise kohtuvõrgustiku ning leidma viise olemasoleva süsteemi kaasajastamiseks. Vaatamata Eesti väiksusele seisame silmitsi olukorraga, et piirkondlikud eripärad tingivad ebaühtlase töökoormuse ja -jaotuse kohtute vahel ning tekitavad probleeme tugipersonali leidmisel.

Küllastasin oma ametiaja alguses Eesti kõiki kohtuid ja kohtumaju – tõsi, vahele jäi Pärnu Maakohtu Haapsalu kohtumaja Kärklas –, saades selliselt vahetu ülevaate kohtukorralduslikest ja -menetluslikest probleemidest, millega kohtunikud ning kohtuametnikud igapäevatööd tehes kokku puutuvad. Kuivõrd Eesti majandustegevus ja inimeste üldine jõukus on koondunud üha enam Harjumaale, avaldab see otsest mõju Harju Maakohtu, Tallinna Halduskohtu ja Tallinna Ringkonnakohtu töökoormusele. Samuti mõjutab Harjumaal töökoormust asjaolu, et menetlusseadustikud sätestavad Harju Maakohtule mitmetes asjades erialluse. Kohtuvaidlused, nagu abielulahutused, vaidlused laste üle, ühingu-, pankroti-, planeerimis-, ehitus-, korruptsiooni-, maksu- või kuritegelike ühenduste vaidlused, muutuvad ajas üha laiahaardelisemaks ja keerulisemaks. 2018. aasta statistika kohaselt saabus Harju Maakohtusse 14 466 tsiviilasja, mis teeb aastas ühe kohtuniku kohta 219 kohtuasja. Tartu kohtumajas oli tsiviilasjade arv ühe kohtuniku kohta aastas 206, Raplas 154, Kuressaares aga 134. Need on üksnes mõned numbrid, mis annavad aimu tsiviilasju lahendavate kohtunike töökoormusest ning mille põhjal ei saa teha lõppjärelusi. Kohtuasjade arvu mõjutavad ka maakondades paiknevad avalik-õiguslikud asutused. Nii tegeleb Tartu Halduskohus ja apellatsioonimenetluses haldusasjades ka Tartu Ringkonnakohus suures osas Viru Vanglast ja Tartu Vanglast esitatud kaebustega; samuti nende tööpiirkonnas paiknevate Põllumajandus- ja Registrate Infosüsteemi Ameti, Ravimiameti ning Tartu Ülikooli kaebustega. Viljandi kohtunike tsiviilasjade osakaalu lahendatavate asjade koguarvus tõstab märkimisväärselt Jämejala Pühhiaatriaiaigla sundravi ja tahtest olenematu ravi määramise aspektist.

Kui väiksemate maakonnakeskuste kohtumajades võib tunduda, et töökoormus on võrreldes Harjumaaga madalam, siis siinkohal ei tohi unustada kahte asjaolu. Esiteks on Harjumaal töökoormus pigem ebamõistlikult suur ja teistes piirkondades pigem püsib mõistuspärasuse piires. Teiseks tuleb väiksemates piirkondades arvestada muude faktoritega, mis mõjutavad olulisel määral töökorraldust. Näitena võib tuua õigusemõistmise korralduse Põlvas, Võrus ja Valgas, kus kohtumajades on kaks või kolm kohtunikku. Nendes kohtumajades on vaid mõned kohtunikud kohalikud, ülejäänud sõidavad iga päev Tartust, mõnest naaberlinnast või isegi Jõgevalt. Probleemaatiline on kvalifitseeritud tugipersonali leidmine, kuivõrd kohalike seas pole piisavalt magistrakraadiga noori või neid, keda kohtusüsteemis pakutav palk motiveeriks pidevalt pikki vahemaid sõitma. Olukorrale pakub mõningal määral leevendust videokonverentsi lahendus, mida järjest rohkem kohtutes rakendatakse. See aga pole asja lahendamise efektiivsuse mõttes kõigil juhtudel samaväärne, sest vahetu kontakt inimesega (sh tunnistajaga) võib mõjutada tema juttu ja suurendada asja kokkuleppel lahendamise võimalusi. Samuti on kohtuasju, nt vahistamised, lapsi puudutavad vaidlused, naabritevahelised vaidlused, kinnisesse asutusse paigutamised, kus füüsiline lähedus kohtuga on tingimata vajalik. Nendes asjades peab olema kohus inimestele lähedal, et vajaduse korral nendega ka vahetult suhelda.

Lisaks peab arvestama sellega, et isegi kui kohtud on valmis digitaalseid lahendusi kasutama, siis ei pruugi selleks valmis olla inimesed, kellel on vaja kohtusse pöörduda. Tallinnast või Tartust vaadates võib tunduda üllatav, kuid Eestis on neid, kes ei kasuta e-posti, kellel puudub ID-kaart või kellel tuleb arvuti kasutamiseks minna lähimasse raamatukokku. Samuti leidub neid, kes suhtlevad kohtu kantseleiga telefoni teel või lähevad menetluse kohta informatsiooni saamiseks kohtumajja kohale. Selliseid inimesi, kellele e-toimik jääb kättesaamatuks, pole vähe, ning tempokas digitaliseerimise tuhinas tuleb silmas pidada, et ka nendel inimestel peab püsima võimalus takistusteta kohtusse pöörduda.

Veel võib esile tuua, et väiksemates kohtumajades on kohtunikel keeruline spetsialiseeruda mõnele kitsamale õigusvaldkonnale, sest see takistaks töökorraldust. Igas maakohu majas on vähemalt üks tsiviilasju ja üks kriminaalasju lahendav kohtunik. Kõikides esimese astme kohtutes toimub kohtuasjade ringijagamine suurema sissetulevate asjade koormusega kohtumajadest väiksema koormusega kohtumajade kohtunikele. Suuremates kohtumajades on tagatud kohustuslik spetsialiseerumine, väiksemates lahendab äärmisel juhul üks kohtunik nii tsiviil- kui ka kriminaalasju. Kohtumajades, kus on üks kriminaalkohtunik, teevad eelmenetluse toiminguid tsiviilkohtunikud. Vastasel juhul ei saaks menetlusseadustikust tuleneva piirangu tõttu see konkreetne kriminaalkohtunik kriminaalasja üldmenetlust korraldada. Samuti on kahe või kolme kohtunikuga kohtumajas keeruline tagada valveaja katmist. Kui Saaremaa ainuke kriminaalkohtunik ei jagaks valveaega tsiviilkohtunikuga, peaks ta 365 päeva valves olema. Näib, et mida suurem on tööpiirkond, seda loomingulisem tuleb olla töökoormuse ühtlustamisel ja õigusemõistmise kättesaadavaks tegemisel. Seega võite vaid mõelda, milliseid lahendusi on välja mõeldud Pärnu Maakohus, mille tööpiirkond hõlmab lausa kuut maakonda: Rapla-, Järva-, Pärnu-, Lääne-, Hiiu- ja Saaremaad.

Kui teha siinkohal üldistus menetlustest, mis meie kohtuid töös hoiavad, siis saan öelda järgmist: tsiviilasjades pööratakse praegu kohtusse ennekõike elatisvaidlustega, lapse hooldus- ja suhtlusõiguse vaidlustega, juurdepääsuvaidlustega ning ka võlanõuetega. Kriminaalmenetluses domineerivad lähisuhtevägivalla (kehalise väärkohtlemise), joobes ja või lubadeta juhtimise ning narkoasjad. Haldusajades on käsil ehitus- ja planeerimisvaidlused, maksuvaidlused ning vangide kaebused.

Kohtu personalist

Nii nagu muudeski valdkondades, on kohtusüsteemi toimimiseks määrava tähtsusega inimesed, kes selles töötavad. Meil tuleb otsustada, millise personaliga oleme suutelised muutuvale maailmale vastu minema.

Praegu töötab kohtusüsteemis kohtunike kõrval mitut järku ametnikke, kellest otseselt õigusemõistmise toetamisega tegelevad kohtujuristid ja istungisekretärid, lisaks iseseisva otsustuspädevusega (eelkõige registri- ja maksekäsuajades) kohtunikuabid. Millise funktsiooni ja suurusega personali vajab kohtusüsteem õigusemõistmisel viie või kümne aasta pärast? Kui palju peaks olema Eestis kohtunikke ja kohtuametnikke? Millise kvalifikatsiooni ja profiiliga inimesi me edaspidi vajame? Mis peaks olema nende optimaalne rollijaotus õigusemõistmise korraldamisel? Kas ja kui palju vähendab vajadust inimeste järele digitaalsete lahenduste jätkuv ja süvendatud rakendamine? Need on küsimused, millele ei ole ühest vastust, kuid millega kohtusüsteem silmitsi seisab ja peab tegelema. See on ühine mure nii

kohtunikkonnal, täitevvõimul kui ka seadusandjal, tagamaks õigusemõistmise ja seeläbi ka riigi kui terviku optimaalse toimimise pikemas perspektiivis. Olen need teemad ka enda jaoks üheks prioriteediks seadnud.

Euroopas on erinevaid õigusemõistmise mehitamise mudeleid. Leidub riike, kus kohtusüsteem koosneb väiksest arvust kohtunikest ja suurest hulgast kohtuametnikest, kes täidavad paljuski õigusemõistmise funktsioone. Teisalt on näiteid kohtutest, kus õigusemõistmise juures on suur hulk kohtunikke ning tugipersonali osakaal otsuste kirjutamisel jääb tagasihoidlikuks. Eesti kohtusüsteemi on eeltoodud näidete põhjal keeruline kuhugi liigitada. Peame otsustama, millist mudelit edaspidi soovime ja kas senine personalipoliitika, st iga kohtuniku kohta kohtujurist ning sekretär, on optimaalne, jätkusuutlik ja riigile finantsiliselt jõukohane.

Samuti peame mõtlema, milliseid inimesi soovime kohtunikuna näha. Kas kohtunikud peaksid kasvama eelkõige kohtuametnike seast, nagu praegu on peamine suundumus, või tuleks üritada kohtunikuametit muuta atraktiivsemaks teiste valdkondade õiguspraktikute jaoks. Pean silmas neid õiguspraktikuid, kes on ennast juba tõestanud ning kes võiks näha kohtunikuametis uut karjäärivõimalust – nii on see näiteks Inglismaal. Kui aga vaadata kohtusüsteemi inimeste leidmise küsimust laiemalt, siis tundub, et riiklik poliitika ametnike värbamisel asetab riigiasutusi ebavõrdsesse olukorda juristide leidmisel võrreldes teiste tööandjatega. On reaalsus, et võimekamad tudengid seotakse suurte advokaadibüroodega juba teisel või kolmandal kursusel erinevate praktikavõimaluste ja abistavate töödega. Riigiasutusena peame meie inimeste töölevõtmiseks ootama magistrakraadi ja seejärel otsima töjõudu avaliku konkursiga. Magistrakraadi saamise ajaks on paraku enamik võimekamaid noorjuriste juba tasuvama töö leidnud. See on veel üks personali leidmise probleemkohtadest, mille lahendamiseks tuleb leida paindlikke võimalusi kvaliteetse tööjõu värbamisel.

Vastata tuleks ka küsimusele, millist haridust me vajame kohtusüsteemi või õigussüsteemi jaoks tervikuna. Tänapäeval liiguvad inimesed mitmete erialade vahel, tudengid läbivad ülikoolis erinevate õppekavade ainemoduleid ning paljud neist õpivad osaliselt või täielikult välismaal. Laiema silmaringi ning kõige muu positiivse omandamise kõrval, mida need võimalused pakuvad, ei saa aga olla kindel, et nendel inimestel on Eesti õiguse rakendamiseks vajalik tervikpilt. Selleks, et meil oleks tulevikus lihtsam kombineeritud haridusmudelite taset hinnata, tuleks ühtlustada hindamissüsteemi. Võiks kaaluda juba aastaid arutatud ühtse juristide kutseeksami kehtestamist, mille läbimise järel saaks liikuda nii kohtunikuks, advokaadiks, prokuröriks kui ka notariks. Loomulikult on kõige selle eelduseks kvaliteetse õigushariduse tagamine Eestis. Kui soovime õigussüsteemi tasemel juriste, siis peame leidma neile ka tasemel õppejõud. Õppejõu amet on suurte nõudmiste ja vähese tulususe tõttu minetanud oma atraktiivsuse, mistõttu on vaid üksikud kvalifitseeritud ja heal tasemel inimesed valmis üksnes ülikooli juures ning täiskohaga õpetama. Seega algavad meie probleemid juba tegelikult rohujuure tasandilt – kuidas üldse kvalifitseeritud tööjõudu saada, kui varsti pole enam kõrgelt kvalifitseeritud inimesi neid õpetamas.

Kohtusüsteemis on samas käsil ulatuslik põlvkonnavaetus: eeloleval viiel aastal avaneb pensionile minemise õigus lisaks olemasolevale 18 kohtunikule veel 56-l. Seejuures on käesoleval aastal vabanenud üks ja vabanemas kolm kohtuniku kohta Riigikohtu 19-liikmelises

koosseisus. Eelneva tõttu on tekkinud vajadus leida kohtutesse suurel hulgal kogunud ja tunnustatud juriste, kes oleksid väärilised täitma õigusemõistmise vastutusrikast rolli. Kohtunikuks saamise protsessi on 2016. aasta kohtute seaduse muudatustega mõnevõrra lihtsustatud, kuid tagamaks silmapaistvate juristide huvi kohtunikuameti vastu, tuleb mõelda ka sellele, kuidas muuta kohtunikuametit atraktiivsemaks. Praeguseks on kujunenud olukord, kus ametisse astuvate kohtunike jaoks on ainsad sotsiaaltagatised ameti eluaegsus ja seadusega kindlaksmääratud väärrika suurusega palk (viimane on aastatega kahjuks oluliselt devalveerunud). Need on kahtlemata väga olulised tagatised kohtunikuameti juures, kuid pikemas perspektiivis vajab niisugune vastutusrikas ja stressirohke töö enamasti kohtunikuametit kaaluv jurist või juba ametis olev kohtunik sellel eluaegsel töökohal vähemasti kindlustunnet, et terviseprobleemide tekkimisel ei kaasneks sellega märkimisväärset sissetuleku langust. Samuti on positiivse tööõhkkonna ja õigusemõistmise efektiivsuse vaatenurgast oluline, et osaliselt töövõime kaotanud kohtunik ei peaks seisma kahe halva valiku ees – kas töötada terviseprobleemidest hoolimata kuni pensioniea saabumiseni või loobuda kohtunikuametist ja -palgast, saades selliselt töövõimetuspensionist drastiliselt väiksemat töövõimetoetust. Siinkohal teengi ettepaneku taastada töövõimetuspensionist maksmise võimalus kohtunikele või luua võimalus muu sarnases suuruses hüvitise maksmiseks kohtuniku töövõime püsiva vähenemise või kaotuse korral. Seda ka põhjusel, et tuleks tagada võrdne kohtlemine õigussüsteemis töötavate riigiametnike vahel. Samuti palun seadusandjal kaaluda võimalusi teha nt inimeste eest täiendavaid makseid pensionifondidesse, mis muudaks kohtunikuameti atraktiivsemaks just teise karjäärina tugevate advokaatide ja prokuröride jaoks.

Kohtusüsteemis töötamise atraktiivsuse küsimus ei puuduta mitte ainult kohtunikke ega kohtujuriste. Toon viimasena ühe kohtusüsteemi märkimisväärse kitsaskohana esile tugipersonali madala palgataseme, seda just istungisekretäride, referentide ja tõlkide seas. Iseäranis Harjumaal ei ole tugipersonali palgad konkurentsivõimelised teiste sektoritega. See põhjustab suurt personali voolavust ja pärsib õigusemõistmist tervikuna. Kahetsusväärne on olukord ka Narvas, kus vajatakse iga päev menetluste korraldamisel tõlke. Erinevalt teistest Justiitsministeeriumi haldusalasse kuuluvatest asutustest pole Narva kohtumaja tõlkidele kehtestatud palga määramisel koefitsienti. Seega on tekkinud tõlkide osas justkui riigiasutustevaheline konkurents, milles kohus jääb kaotajaks.

Muutuvast ajast ja soovid seadusandjale

Kohtud töötavad ja suudavad kohtuasjad lahendada üldjuhul õigesti, õiglaselt ja mõistliku aja jooksul. Panen seadusandjale südamele, et ei maksa liigselt erutada üksikutest, olgu ka teinekord suurtest, negatiivsetest näidetest või ebaadekvaatselt meedias kajastatud kohtuasjadest, millest ennatlikult kohati järeldatakse, et süsteemis on midagi kapitaalselt valesti ja seda tuleb kiiresti reformida. Üldjoontes süsteem toimib – seda kinnitavad nii statistilised näitajad kui ka professionaalsete menetlusosaliste, nagu advokaatide ja prokuröride, tagasiside. Meie süsteem suudab end ise puhastada, mida kinnitab kohtunike distsiplinaarkolleeegiumi tõhus töö eksinud kohtunike korralekutsumisel, mis võib päädida ka ametist vabastamisega. Seetõttu peame nägema rohkem vaeva oma positiivse kommunikatsiooni ja avalikkuse harimisega, et viia need head näitajad laiema publikuni ning luua kohtusüsteemist kui tervikust parem kuvand.

Statistika näitab üldiselt kohtuasjade arvus mõningast langustendentsi. Sellest ei tohiks aga sattuda eufooriasse juhtimisotsuste tegemisel, arvates, et olukord püsib stabiilsena ning perspektiivis võiksid kohtu ressursivajadused pigem väheneda. Elame praegu majanduslikult tõenäoliselt paremini kui kunagi varem. Majanduslik heaolu peegeldub ka kohtuasjades: ei ole massiliselt nn ellujäämisvaidlusi, mis on tingitud koondamistest, makseraskustesse sattumisest laenude, liisingute või kommunaalmaksete tasumisel. Kuid piisab vaid sellest, et majandusüksikel pöörduvad negatiivseks. Siis hakkab kohtutesse suure tõenäosusega jõudma palju võlavaidluseid, maksejõuetuse asju, maksuvaidluseid; samuti tõusevad varavastaste kuritegude näitajad. Oleme kõike seda kogunud eelmise majanduskriisi ajal. Seega peame mingis mõttes hoidma ressursi varuks ja püüdma valmistuda raskemateks aegadeks, et kohtuasjad saaksid lahenduse mõistliku aja jooksul ka siis, kui neist lausa uputab.

Paraku ei too kohtusse pöördumiste arvu suurenemist kaasa ainult majanduslik olukord. Massiline kohtuasjade arvu kasv võib tekkida ka seadusandja tegevuse tulemusena. Seetõttu palun seadusandjal oma otsustuste mõju põhjalikumalt analüüsida, püüda otsustest kohe ja laialdaselt teavitada ning jätta muudatusteks valmistumiseks piisavalt aega. Need etapid on kohtusüsteemi jaoks väga olulised. Toon siinkohal mõned äärmuslikud näited, kuidas seadusandja töö mõjutab kohtuasjade arvu. Näiteks, 2005. aasta, kui sai läbi 2002. aasta lühendatud üldine nõuete aegumistähtaeg. Harju Maakohtu töötajad mäletavad tänaseni neid päevi, kui tähtaja saabumise eel toodi hagnosis kohtusse kärude viisi ja kogu kohtu tegevus oli mingiks ajaks sisuliselt halvatud. Halva unenäona meenub ka 1. jaanuar 2009, kui jõustus suur tsiviilkohtumenetluse muudatuste pakett, millega kaasnes kohtusse pöördumise riigilõivude peadpööritavausse kõrgusse tõstmine. Muudatused ilmusid Riigi Teatajas 31. detsembril 2008, st päev enne jõustumist, olles vastuolus kogu hea õigusloome tava ja loogikaga. Selle tulemusena uppusid kohtud riigilõivuvaidlustesse ja lõivust vabastamise taotlustesse. Veel võib negatiivse õigusloome rakendamise näitena esile tuua 1. jaanuaril 2018 jõustunud alaealiste kinnisesse asutusse paigutamise korra. Alaealise mõjutusvahendite seadus tunnistati kehtetuks ning alaealiste komisjonid lõpetasid tegevuse. Kohtuid sellest aga ei teavitatud ning veel paar nädalat enne seaduse jõustumist ei teadnud kohtunikud, et neil tuleb hakata menetlema ka seda valdkonda puudutavaid vaidlusi. Järgmine teadaolev kriitiline moment võib saabuda kohtutesse aastal 2021, kui lõpevad sundtäitmise aegumistähtajad, mida arvestati muudatusena aastast 2011.

Seega aitaksid stabiilsus õigusloomes, muudatuste vajalikkuse parem põhjendamine, läbimõeldud rakendusreeglid ja pikemad jõustumisajad kaasa muudatuste sujuvamale rakendamisele. Seadusi ei peaks muutma üksikjuhtumitest lähtudes ja sageli, vaid pigem tuleks komplekselt ja korralikul asjatundjate tervikanalüüsil põhinevalt n-ö uuendada olulisemaid seadusi. Kohtunikud, nagu ka kõik teised, kes peavad seaduste rakendamise eest hea seisma, oleksid selle eest tänulikud. Möödas peaks olema aeg, kus Riigikogu tööd hinnati vastuvõetud seaduste arvu järgi.

Siinkohal soovin senisele praktikale ja kohtusüsteemis toimuvale tuginedes markeerida vaid mõned õigusvaldkonnad ja -küsimused, millega võiks lisaks eelöeldule tegeleda. Muidugi – rahulikult ja süstemaatiliselt, mitte kiirustades. Et lahendada probleeme, mis on praegu aktuaalsed või võivad muutuda aktuaalseks, tuleks üle vaadata järgmised asjad:

- analüüsida suulise istungi vajalikkust ja optimaalsust, eelkõige selle kohustuslikkuse ulatust süüteasjade lahendamisel ning otsida lihtsamate asjade jaoks paindlikumaid

lahendusi, vähendamaks menetluse aja- ja ressursimahukust, kahjustamata seejuures põhiõigusi;

- kriminaalmenetluse katkematuse põhimõtte täiendav optimeerimine ja muude seadusandlike lahenduste otsimine (korralduslike kõrval) kohati pikkade üldmenetluse tähtaegade muutmiseks;
- isikuandmete kaitse aspektist vajaks menetlusandmete ja -dokumentide, sh jõustumata kohtulahendite avalikustamise ulatus seaduses selgemat regulatsiooni;
- arendada tuleks vahekohut ja lepitusmenetlust, esmajoones perekonnaasjades ja naabritevahelistes vaidlustes;
- menetlusabi määramise regulatsioon on liiga keeruline ja raiskab kohtute aega. Analüüsida tuleks juriidilistele isikutele ja füüsilisest isikust ettevõtjatele menetlusabi andmist riigilõivu tasumiseks;
- menetlusdokumentide kättetoimetamise süsteemi liigse lihtsustamise tõttu võib olla raskendatud menetlusosalistele nende põhiõiguste, eelkõige õiguse olla oma kohtuasja arutamise juures, tagamine. 2019. aastal jõustunud rahvastikuregistri seadusega on rahvastikuregistri aadressiandmetele antud õigusjõud, kuid muudatusi ei ole seotud asjakohaste menetlusseadustikega;
- tuleks analüüsida, kas osa menetluste puhul võiks põhjendatud olla võõrkeelse menetluse lubamine (nt ingliskeelne menetlus kaubandusasjades), suurendamaks kohtumenetluse atraktiivsust;
- riigivastutust kohtumenetluse eest õigusemõistmisel tuleks selgelt reguleerida;
- maksejõuetuse kord vajaks kaalutud reformi, et meie praegune seis, kus menetlus võib kesta aastaid ega paku rahuldust võlausaldajatele ega leevendust võlgnikele, saaks muudetud;
- Eesti Vabariigi ja Vene Föderatsiooni (ka Ukraina) leping õigusabi ja õigussuhete kohta tsiviil-, perekonna- ja kriminaalasjades, mida tuleb kohaldada nii kohtualluvuse määramisel, dokumentide kättetoimetamisel kui ka lahendite tunnustamisel, vajab kaasajastamist. Praegune regulatsioon on aegunud ja lünklik ning tekitab seetõttu olulisi rakendusprobleeme (nt ei tunnusta see leping elektroonilist menetlust ega lähtu kohtualluvusel elukoha printsiibist). Praktiliseks probleemiks on see, et Ida-Virumaal on palju Vene kodanikest korteriomaniikke, kellel on kommunaalkulude võlad ning keda tuleb viidatud õigusabilepingu järgi hageda Venemaal, kuigi korter, millega kommunaalkulude võlgnevus on seotud ning mida saaks võlgade katteks võõrandada, asub Eestis. Pankrotimenetlusega seotud hagidest on ilmnunud vara tagasivõitmise nõuete blokeerimine;
- kaaluda tuleks miinimumelatiselise regulatsiooni muutmist ning välja tuleks töötada paindlikum elatiselise arvestamise meetodika. Lihtsustada tuleks elatisabi süsteemi ja võimaldada elatisabi kohtusse pöördumata.
- ühisvara jagamise probleemide (ebaselged sätted ja nõuded) aspektist, eriti täitemenetluses ja pankrotimenetluses, võiks kaaluda seadusjärgse abieluvararežiimi muutmist, mitte üksnes erisusi võlausaldajate kaitseks. Juurdekasvuühisuse (majandusliku ühisvara) võiks muuta seadusjärgseks vararežiimiks;
- analüüsida tuleks isiku kinnisesse asutusse paigutamise menetluse korraldust ning ressursikasutust viidatud asjade menetlemisel, mis on osutunud äärmiselt mahukaks ja koormavaks kõigile asjaosalistele. Näiteks võiks pikendada sotsiaalhoolekandeametisse paigutamise eelduste täitmist ühelt aastalt kolmele ja püüda rakendada ambulatoorset

sundravi statsionaarse asemel. Tervikuna tuleb põhjalikult analüüsida kinnisesse asutusse paigutamise menetluse korraldust ja selle eristamist sundravist.

Lõpetuseks

Head saadikud! Kohtusüsteemi areng ja edenemine on meie kõigi ühine mure ja vastutus. Soovin jaksu ja jõudu parlamendi uuele koosseisule! Kainet meelt ja rahulikku järelemõtlemist riigile vajalike otsustuste tegemisel!

Täna tähelepanu eest!